

*Вакуленко В.М.
Східноукраїнський національний
університет імені Володимира Даля*

МОНІТОРИНГ ЯКОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

Удосконалювання освіти вимагає глибокого аналізу сучасної педагогічної реальності, критичного переосмислення накопиченого досвіду. Необхідно визначити, що зберігає своє значення, а що повинно бути змінене чи оновлене під впливом нових тенденцій і процесів, виявити об'єктивні і суб'єктивні фактори і причини, що обумовлюють відставання підготовки педагогічних кадрів від потреб школи.

Важливу роль у реалізації цих завдань може зіграти моніторинг якості освіти.

Під моніторингом у сучасній педагогічній науці мають на увазі процес тривалого і цілеспрямованого відстеження ходу і результатів освітнього процесу, професійно-особистісного розвитку майбутніх фахівців на основі використання діагностичних методик.

Впровадження в освітній процес інновацій, корінна перебудова технології навчання і виховання вимагають в обов'язковому порядку глибоко продумуваної системи моніторингу. Це обумовлено тим, що у великомасштабному експерименті, крім деякою мірою прогнозованих, очікуваних результатів і свідомо керованих процесів, завжди є присутнім велика частка того, чого ніхто не очікував, не передбачав, того, що важко піддається керуванню, упорядкуванню. Те, що при поверхневому вивченні може здаватися позитивним, з часом може привести до небажаних і непоправних наслідків. Моніторинг дає змогу вчасно знайти негативні тенденції, проблеми в освітній діяльності і знайти шляхи їхнього вирішення, скорегувати експериментальну роботу.

Особливо важливо детальне відстеження процесів навчання і виховання, а також їхніх результатів при використанні в експерименті таких ідей, що з ходу відкидаються більшістю практиків і вчених через їхню незвичайність, нестандартність, тому що вони нібито не відповідають сформованій практиці і суперечать здоровому глузду. Але саме такі ідеї частіше є основою корінних змін в освітніх системах, основою педагогічних відкриттів і винаходів. При використанні таких ідей для експериментальної роботи варто не тільки мати мужність узяти на себе відповідальність за результат роботи, зважитися на експеримент, що зв'язаний з ризиком, але і дотримувати найважливішого принципу інноваційної діяльності «Не нашкодь». Не нашкодити ж інноваціями можна тільки в тому випадку, коли експеримент добре продумується, забезпечений у методичному, організаційному, кадровому, фінансовому

відношенні і коли освітній процес детально відслідковується, проводиться порівняльний аналіз результатів у звичайних і експериментальних групах.

Під інновацією в даній роботі розуміється «створення принципово нових зразків діяльності, що виходять за межі норми, нерегламентованих, які виводять професійну діяльність на принципово новий якісний рівень» [2]. Сутність інноваційного процесу добре відбита у визначенні О.О. Абдулліної: інноваційний процес – це динамічна єдність педагогічних нововведень, їхнього освоєння педагогічним співтовариством і ефективним використанням у практиці на науковій основі» [2].

При впровадженні інновацій в освітній процес чи роботу освітньої установи в режимі розвитку моніторинг повинен, на наш погляд, вирішувати дві взаємозалежні задачі:

– відслідковувати, які зміни відбуваються в самому освітньому процесі, у відносинах до інновацій учасників освітнього процесу, у результатах діяльності освітньої установи в цілому;

– відслідковувати процес і результати розвитку вихованців, студентів.

Питання оцінки і відстеження змін, що відбуваються в освітньому процесі, – один із самих складних у практичній і експериментальній діяльності. Складність цієї проблеми обумовлена відсутністю наукових розробок по даній проблемі, невизначеністю критеріїв ефективності інновацій, багатогранністю і багатоаспектністю педагогічної діяльності. При самих серйозних змінах, що відбуваються у діяльності педагогів, і в результатах розвитку особистості майбутнього фахівця, зовні здається, що великої різниці між студентами, що навчаються по експериментальній і звичайній технологіях, немає. Така зовнішня прихованість результатів експериментальної діяльності виникає з багатьох причин:

– по-перше, це явище порозумівається тим, що оцінка змін у повсякденній, практичній свідомості відбувається на основі критеріїв ефективності педагогічної діяльності, що склалися в масовій практиці;

– по-друге, ефективність технологій повинна порівнюватися на однаковому рівні – на основі змін стосовно студентів з слабкими професійно-особистісним розвитком, середнім і високим рівнями;

– по-третє, скритність результатів освітньої діяльності обумовлюється порівнянням студентів, що знаходяться на різних ступенях розвитку;

– в-четвертих, необ'єктивність оцінки результатів експериментальної роботи може бути пов'язана зрівнянням різних факторів досягнень в експериментальній і звичайній групах;

– в-п'ятих, неадекватність порівняльної оцінки результатів освітньої діяльності може виникати з різних потоків інформації студентів.

Об'єктом педагогічного моніторингу є результати навчально-виховного процесу і засоби, що використовуються для їхнього досягнення. Він дає змогу визначити, який стан освіти на даному етапі, наскільки раціональні педагогічні засоби, якою мірою вони відповідають заданій меті, наскільки ефективні педагогічні технології.

Тривалість спостереження за станом педагогічних явищ дає змогу виявляти тенденції їхньої зміни, установлювати їх залежність від визначених факторів і умов. Таким чином, педагогічний моніторинг являє собою системну і лонгетодною діагностику якості освіти.

З урахуванням даних моніторингу організується особистісно-орієнтований освітній процес, що спонукує керівників освітніх установ коректувати інноваційні процеси, вести роботу по підвищенню кваліфікації педагогічних кадрів. Отже, моніторинг є одним з найважливіших елементів системи інформаційного забезпечення управлінських і педагогічних рішень.

Слід зазначити соціальну обумовленість педагогічного моніторингу, оскільки самі процеси загальної і професійної освіти, її зміст і форми, структура й організація на всіх рівнях (державному, регіональному, місцевому і т.п.) зазнають постійного і глибокого впливу соціальних, економічних, політичних, духовних процесів. Тому при визначеній стійкості основних параметрів педагогічного моніторингу необхідно постійно відслідковувати і враховувати умови життя, що змінюються, суспільства і школи. Інакше кажучи, моніторинг повинний бути досить динамічний, інакше він може швидко перетворитися в деяку задану схему, і його завдання може звестися лише до простої реєстрації фактів, що спостерігаються, і явищ.

Завдяки такому підходу результати моніторингу можуть дати багатий матеріал для аналізу й оцінки, наприклад, соціальної мотивації, чи стійкості зміни поведінки, професійних устремлінь учнівської молоді, а також для визначення факторів, що впливають на формування особистості майбутнього фахівця.

Можна виділити різні рівні моніторингу.

1) Макромоніторинг організується в масштабах загальнодержавної системи, є основою розробки стратегії розвитку освіти. Форми організації макромоніторингу в Україні: розвиток державної системи контролю якості освіти, створення центра національного тестування, функціонування системи ліцензування, атестації й акредитації освітніх установ.

До 2005 року необхідно створити національну систему контролю якості освіти, диференційовану за ступенями і рівнями загальної і професійно освіти, організувати регіональні центри контролю якості і тестування.

Аналогічні служби мають у багатьох країнах. Так, у США в системі «Гайденс» є служба виміру якості освіти, що веде збір інформації і займається прогнозуванням, а також служба контролю за ефективністю діяльності «Гайденс». Крім того, створена організація «Educational Testing Servis», зайнята

проблемою оцінки рівня знань школярів. Вона щорічно доповідає конгресу США про стан інтелектуального потенціалу країни.

Мікромоніторинг організується на регіональному і муніципальному рівнях, а також у межах конкретної освітньої установи і є основою розробки шляхів удосконалювання навчально-виховного процесу.

Ведучими вимогами моніторингу є об'єктивність, валідність, надійність, систематичність, цілісність і комплексність, облік особливостей об'єкта вивчення й умов проведення моніторингу, гуманістична спрямованість.

Об'єктивність – це максимальне виключення суб'єктивних оцінок, облік усіх результатів, як позитивних, так і негативних, створення рівних умов для перевірки усіх, хто навчається.

Вимога валідності припускає повна, і всебічна, відповідність пропонованих контрольних завдань обстежуваного матеріалу чіткості критеріїв виміру й оцінювання, можливість підтвердження позитивних чи негативних результатів різними засобами контролю. Під надійністю мається на увазі стійкість результатів одержуваних при повторному контролі при проведенні контролю різними особами.

Педагогічний процес носить цілісний характер, і моніторинг цього процесу припускає цілісний усебічний характер вивчення його різних сторін, використання комплексу критеріїв і сукупності різних засобів методів контролю.

Найважливішою вимогою моніторингу є також облік психолого-педагогічних особливостей об'єкта вивчення. Зокрема, професійних кадрів: вік, рівень освіти, рівень професіоналізму, загальний розвиток індивідуальні особистості й ін. А також умов і конкретних ситуацій проведення обстеження, що передбачає диференціацію контрольних завдань.

Гуманістична спрямованість моніторингу припускає створення обстановки доброзичливості, довіри, поваги до особистості, максимально сприятливих умов, покладе емоційного мікроклімату. Результати моніторингу не можуть бути використані для застосування яких-небудь репресивних мір.

Теоретичною базою моніторингу є модель професійних якостей фахівця. До недавнього часу її основу склали професійно-діяльнісні характеристики. Демократизація і гуманізація освіти висуває вимогу гармонізувати професійну сторону діяльності фахівця і його особистісних властивостей. Тому розробляється його кваліфікаційна характеристика, що враховує, по-перше, коло задач, що повинні вирішувати випускник вузу, по-друге, систему вимог до знань, умінь і навичок, необхідних для виконання професійних обов'язків, і, по-третє, сукупність моральних цінностей, особистісних якостей, що забезпечують успішне функціонування фахівця в професійному середовищі. Формулюється свого роду еталон, ступінь відповідності якому і визначається в процесі моніторингу.

Кваліфікаційна характеристика і її відповідність еталону є основою для формування освітніх стандартів вищої професійної освіти, державних вимог до мінімуму професійних знань і умінь при підготовці фахівців.

У ході моніторингу якість підготовки фахівців визначається саме на основі освітніх стандартів. Він припускає всебічний аналіз як змістової і технологічної сторін процесу підготовки, так і його результатів. Для цього використовуються інтегральні критерії, що характеризують і професійне, і особистісний розвиток педагога. Наприклад, до таких можуть відноситися: якість педагогічних знань, рівень володіння професійними вміннями і навичками, культура педагогічного мислення і рівень розвитку творчих здібностей, ціннісне ставлення до інноваційних підходів, ступінь задоволеності професією, творчий досвід.

Кожний із критеріїв у свою чергу характеризується цілою сукупністю показників. Так, культура педагогічного мислення «вимірюється» вмінням бачити й описувати педагогічні явища, пояснювати причинно-наслідкові зв'язки між ними, установлювати тенденції їхнього розвитку в сучасній практиці, аналізувати особливості поведінки учнів і вчителя в різних ситуаціях, пояснювати їхні джерела.

На розвиток творчих здібностей учителя вказують вміння бачити різні варіанти рішення педагогічних задач, умов їхнього застосування, вибір оптимального варіанта для даних умов, проектування педагогічного процесу, визначення нестандартного підходу, наявність власної педагогічної позиції й індивідуального стилю діяльності і поведінки.

Показниками рівня теоретичних знань можуть бути: їхній обсяг (повнота, глибина, міцність), усвідомленість (самостійність суджень, доказовість окремих положень, постановка проблем), інтерес до педагогічної теорії (читання педагогічної літератури, участь у методичній і науково-дослідній роботі).

Одиницями виміру рівня професійних умінь можна вважати кількість і якість дій, виконуваних учителем, їхня послідовність і час, витрачений на виконання. Кількість дій свідчить про повноту, стійкість педагогічного вміння, а їхня послідовність відбиває ступінь усвідомленості, тобто вказує, якою мірою воно спирається на теоретичні знання.

Ведучими ціннісними орієнтирами є не тільки успіх у професійній діяльності, але також інтерес, захопленість, задоволеність. Вивчення ставлення вчителя до педагогічної роботи припускає виявлення ступеня задоволеності (захопленій, завжди одержує задоволення, одержує його іноді), його відносини до невдач і труднощів (шукає помилки, намагається їх перебороти, важко переживає невдачі і труднощі), до самоосвіти, до дітей.

У процесі моніторингу аналізуються, по-перше, навчальна документація (плани, програми, у тому числі і для ЕОМ, навчальна література), по-друге,

рівень професійних знань, умінь і навичок, по-третє, ставлення до роботи і розвиток творчих здібностей, по-четверте, якісні характеристики професорсько-викладацького складу.

З метою виявлення динаміки рівня підготовки вчителів ми, зокрема, проводили вивчення в три етапи: 1993-1996, 1996-1999 і 2000-2001 роки.

Насамперед була проаналізована навчально-методична документація, оскільки саме в планах, програмах, підручниках і навчальних посібниках відбивається структура і зміст підготовки педагога, програмується у визначеній мірі її якість. При відносно стабільному змісті педагогічних дисциплін у 70-80 роки вони були типовими, носили обов'язковий характер, розроблялися централізовано. Зміст курсів було надмірно ідеологізовано, відбивався лише нормативний аспект (що повинно бути), не були встановлені міждисциплінарні і внутрішньопредметні зв'язки. Тверда регламентація стримувала розвиток творчості професорсько-викладацького складу, що не стимулювало інтересу й у студентів, заважало розвитку їхнього творчого мислення.

90-і роки (особливо друга половина) характеризуються ламкою сформованої централізованої системи підготовки і видання вузівської навчальної документації, розвитком альтернативних форм її розробки, створенням авторських програм і навчальних посібників, введенням в оборот недоступних раніше робіт. Однак, у силу великого попиту, наш «дикий» ринок став стрімко заповнюватися навчальною літературою низької якості. Так, явно не в інтересах розвитку були видані «Педагогіка в 2-х словах: Конспект-посібник для студентів» (1995), «Шпаргалки по педагогіці (1995) і ін.

Стали широко поширюватись так звані варіативні навчальні програми і посібники на регіональному рівні, часто дублюючі один одного, не відповідаючи сучасним вимогам. Тому виникла потреба в єдиному освітньому науковому й інформаційному просторі в Україні на основі функціонування державних освітніх стандартів вищої професійної освіти, наукової розробки нової методичної бази навчання у вузі, дидактичного комплексу, у якому відбилися б нові підходи до змісту педагогіки, що повинно забезпечити підвищення якості підготовки.

Ми проводили комплексне вивчення діяльності 360 молодих учителів, досвідчених педагогів, що працюють у школах Краматорська, Дружковки, Слов'янська, Луганська й інших міст України. Вивчалися і студенти випускних курсів педагогічних вузів (N = 1180), що дозволило співвідносити якість роботи педагогів і рівень їхньої підготовленості у вузі, вносити визначені корективи в зміст і технологію підготовки і перепідготовки. Використовувалися наступні методи: тестування, експертна оцінка, самооцінка, спостереження за роботою викладачів і студентів, діагностичні завдання, аналіз самостійних творчих робіт

вчителів і студентів, характеристик студентів, даних вчителями і методистами за підсумками педагогічної практики й ін.

Аналіз показав, що незважаючи на бурхливий розвиток в останні роки творчості вчителів, створення різноманітних типів шкіл, варіативних навчальних планів є значні вади в якості їхньої діяльності. Так, якщо в 80-і роки значна частина вчителів (більш 80% опитаних) регулярно вивчала методичну літературу, то в 90-і роки нею цікавляться лише близько 60% респондентів (переважно педагоги ліцеїв і гімназій). І лише четверта частина з них читає літературу з психології і педагогіки. Тільки 27% випускників і 22% молодих учителів підтвердили свій професійний вибір. Аналіз же рішень педагогічних ситуацій показав, що більше третини вчителів і п'ята частина студентів недостатньо враховують вікові й індивідуальні особливості дітей, віддають перевагу авторитарним способам впливу.

Змінився і характер утруднень у роботі, на які вказували вчителі. Якщо у 80-і роки вони відзначали утруднення в методиці (як домогтися високої якості знань, знайти раціональне співвідношення науковості і доступності у навчанні, об'єктивно оцінити рівень знань і умінь), то в 90-і ведуче місце посідають комунікативні труднощі, проблеми спілкування (як попереджати виникнення конфліктних ситуацій у відносинах з учнями, батьками, колегами), а також мотиваційні труднощі (як розвивати пізнавальні інтереси учнів в умовах різкого падіння престижу освіти).

Загальні труднощі у викладачів різних типів освітніх установ сьогодні – здійснення диференціації й індивідуалізації навчання. Дослідження показало, що 83% вчителів практично ототожнюють власний тип сприйняття і мислення з переважними типами мислення учнів, а сутність індивідуального підходу фактично зводять до адаптації школярів до особливостей педагогічної системи вчителя. Ці результати вказують на необхідність цілеспрямованого коректування змісту і технології підготовки фахівців у вищій педагогічній школі.

Об'єктивний, науково обґрунтований моніторинг підготовки фахівців дозволить привести зміст і технологію їхньої підготовки у відповідність із сучасними досягненнями науки, техніки і культури, потребами і реальними можливостями учнів. Тому розробка змісту і технології контролю за якістю професійної підготовки залишається найважливішим напрямом теорії і практики вищої педагогічної освіти, що особливо актуально в умовах відновлення змісту вищого професійного утворення.

Серйозною проблемою стає створення комплексних оцінних засобів, сполучених із кваліфікаційними характеристиками у виді фондів комплексних кваліфікаційних робіт. Разом з тим, зовсім очевидно, що в кожному педагогічному вузі його наукові підрозділи і кафедри в стані розробити й

апробувати в навчальній практиці самостійні творчі моніторингові програми, комплексні кваліфікаційні роботи, тести й інші ефективні форми і засоби глибокої перевірки й об'єктивної оцінки рівня загальної і професійної підготовки, у тому числі заснованих на широкому використанні сучасної обчислювальної техніки. Ці задачі, безумовно, треба вирішувати з урахуванням специфіки кожного вузу, цілеспрямованості професійного навчання з кожного напрямку підготовки майбутніх фахівців, а також з обліком тих найважливіших завдань, що поставлені перед вітчизняною системою освіти на сучасному етапі.

Література

1. Абдуллина О.А. Общепедагогическая подготовка учителя в системе высшего педагогического образования. – М., 1984, 1990; Демократизация образования и подготовка специалистов для школы / Под ред. О.А.Абдуллиной. – М., 1997.

2. Кваша В. Только один способ управления эффективен // Народное образование. – 1997. – № 1. – С.5.

*Внукова О.
Институт педагогіки і психології професійної
освіти АПН України*

ПЕДАГОГ В СИСТЕМІ РОЗВИТКУ ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ СТУДЕНТІВ

Розбудова України як демократичної держави, становлення громадянського суспільства актуалізують розробку суспільно-політичних питань, пов'язаних із розвитком політичної культури соціуму і, зокрема, студентської молоді. Одноставними є дослідники в тому, що політичну культуру студентів належить активно формувати. Але кількість праць, в яких аналізується педагогічний аспект даної проблеми, обмежена. На практиці також спостерігається відхід педагогів від політичної освіти і політичного виховання студентів.

Ситуація, що склалася, потребує виправлення, оскільки дефіцит політичної культури демократичного типу викликає труднощі становлення демократії, формування громадянського суспільства. Від педагогів очікується підвищення їх ролі в вирішенні цих завдань, про що йдеться в Державній програмі “Вчитель”, затвердженій 2002 року.

Суспільною роллю визначається особливе місце педагога в системі розвитку політичної культури студентів як суб'єкта, що впливає на молодь з метою формування демократичної політичної культури. Цей вплив великою мірою